

Особливості особистісного зростання студентської молоді: етнопсихологічний АСПЕКТ

У статті охарактеризовано особливості самоактуалізації студентської молоді з огляду на зміст, структуру, ієрархію етнопсихологічних життєвих орієнтацій. Виділено окремі психологічні чинники підвищення самоактуалізації особистості, які недостатньо актуалізовані в етнічній самосвідомості.

Ключові слова: самоактуалізація, особистісне зростання, етнопсихологічні життєві орієнтації, етнічна ідентифікація, студентська молодь.

В статті характеризуються особливості самоактуалізації студентської молоді з позицій содержания, структуры, иерархии этнопсихологических жизненных ориентаций. Названы некоторые психологические факторы повышения самоактуализации личности, которые недостаточно актуализированы в этническом сознании.

Ключевые слова: самоактуализация, личностный рост, этнопсихологические жизненные ориентации, этническая идентификация, студенческая молодежь.

Постановка проблеми. Психологічний простір життєтворчості особистості зазнає все більшого впливу системних глобалізаційних процесів. У період кризи соціально-політичного, економічного та духовного життя чільне місце займає потреба у побудові “психічно здорового суспільства”, яке б слугувало запорукою формування повноцінної, гармонійно розвиненої, самодостатньої, самоактуалізованої особистості. Сьогодні психологічною наукою розробляються нові парадигми особистісного зростання в контексті трансформаційних процесів як у світі взагалі, так і в українському соціумі зокрема.

Однак у контексті вибудування концептуальної моделі самодостатньої особистості не завжди звертається увага на взаємозв'язок між особливостями психологічного зростання людини та впливом культури, менталітету, етнопсихологічних життєвих орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на сказане вище, набуває актуальності проблема національного відродження, відновлення ідеї національної самобутності,

неповторності, підвищення рівня етнічної ідентифікації, переборення почуття національної меншовартості, усвідомлення сенсу власного існування та гармонізації ціннісно-сміслової сфери особистості [2; 4].

Серед усіх соціальних груп, які впливають на становлення людини, доволі значучою можна вважати етнічну. Відсутність національної свідомості і послаблення історичної пам'яті перетворюють певну етнічну спільноту лише в населення конкретної території. Підвищення рівня самоактуалізації представників етносу пов'язане з поверненням пам'яті народу, освоєнням ним історичного досвіду. У цьому контексті А.Березін зауважує, що “розвинена національна самосвідомість, прагнення до самоідентифікації з нацією, утвердження самоцінності історичної пам'яті, вибудова на її засадах аксіологічної системи є життєво необхідною передумовою повноцінної самореалізації особистості” [1, с.14].

Можемо погодитись, що кожен етнос формує свою систему цінностей. І хоча за своєю природою у різних етносів вони мають багато спільного, проте в алгоритмах їх реалізації спостерігаються істотні відмінності. Цікавими, на наш погляд, є результати останніх досліджень про те, що існують певні “фільтри” на рівні архетипного пласта етносу, які, очевидно, можуть або стимулювати саморух до задоволення вищих цінностей, або залишатися нейтральними, ледь помітними, чи, навпаки, гальмувати цей процес. Отже, може йти мова про певну регулятивну функцію несвідомих першооснов – архетипів як символічних формул конкретного етносу у формуванні етнічної ідентифікації, етнічної свідомості та самосвідомості, ціннісно-сміслової сфери, національного характеру. Зауважимо, що проблема дослідження архетипної структури психічного складу етносу та виявлення впливу символічних несвідомих структур на особистісне зростання у психологічній науці є далеко не новою. Проте і нині означена проблема видається нам актуальною та своєчасною.

Формування самоактуалізованої особистості відбувається у взаємозв'язку з її етнопсихологічним зростанням [5]. Становлення громадянина світу неможливе без задоволення потреби в етнічній приналежності, без урахування особливостей етнопсихологічних життєвих орієнтацій, які формуються на основі ціннісно-сміслової сфери. Самоактуалізація передбачає вчасний різнобічний розвиток життєвих орієнтацій. Без усвідомлення їх етнопсихологічного забарвлення ступінь самоактуалізації не буде достатньо високим, а сам процес реалізації власних потенцій відбуватиметься негармонійно (у чомусь “однобоко”). Здатність відчувати, усвідомлювати,

приймати свою власну історію, як і історію свого етносу – необхідна передумова досягнення особистісної зрілості.

Стрижневими в підвищенні рівня психічного здоров'я бачаться проблеми врахування етнічних особливостей процесу соціалізації юнацтва, впливу етнопсихологічних чинників на ступінь самоактуалізації особистості, формування її життєвих орієнтацій.

Різні аспекти дослідження означеного кола проблем представлено у вітчизняній та зарубіжній літературі. Досліджуються шляхи і способи формування життєвих орієнтацій, психологічні аспекти стратегії життя та життєвого успіху (К.Абульханова-Славська, Р.Ануфрієва, Є.Головаха, О.Донченко, О.Злобіна, Т.Титаренко). У працях психологів різного теоретико-методологічного спрямування акцентується увага на творчій ролі особистості у власному процесі життєтворчості (Б.Ананьєв, Е.Берн, Ш.Бюлер, Е.Еріксон, А.Маслоу, К.Роджерс, В.Роменець, Г.Томе).

У колі наукових інтересів окремих дослідників перебувають етнопсихологічні аспекти життєвих орієнтацій, їхній вплив на особистісне зростання студентської молоді. Так, наукові інтереси А.Данилової, Н.Кирилової, М.Шевчук стосуються особливостей трансформації ціннісних орієнтацій на переломних етапах розвитку суспільства та можливостей їх дослідження. Р.Додонов аналізує механізми процесу формування та функціонування етноментальності; М.Мацейків розглядає особливості етнокультурної ідентичності особистості. На особливу увагу заслуговує неординарна наукова розвідка А.Фурмана, який в контексті розгляду психокультури української ментальності пропонує авторську категорійну матрицю українського менталітету та окреслює шляхи менталеформування особистості [7]. Названі вище проблеми знаходять вдалу інтерпретацію О.Васильченко на прикладі вивчення етнопсихологічних уявлень у структурі “Я-концепції” студентської молоді.

Проте поза сферою досліджень перебуває з'ясування ролі підсвідомого пласта психіки, а саме його неповторність і специфіка почата визначають суттєві відмінності та розбіжності у різних психокультурах. Йдеться про архетипну структуру, генетичну матрицю особистості, які глибоко закладені у підсвідомих шарах нашої психіки [3, 10].

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою публікації є з'ясування особливостей особистісного зростання молодої людини, її самовизначення, самоактуалізації під впливом регулятивної ролі етносу, а також виявлення можливих функціональних взаємозв'язків між окремими компонентами, які сприяють підвищенню самоактуалізації студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молода людина в сучасному світі гостро відчуває нестабільність, спад оптимізму, зниження бажання прогнозувати майбутнє. Одним з альтернативних шляхів пошуку життєвих орієнтацій для неї стає повернення до етнічних основ. Вона починає вдаватись до ретроспективи, дивитись назад і вглиб, шукати підтримку в стабільних цінностях предків. У запропонованому дослідженні ми передбачили, що ступінь прийняття особистістю цінностей свого етносу, розвиток етнічної ідентифікації [11] на когнітивному та афективному рівнях впливатимуть на ступінь розвитку самоактуалізації особистості в юнацькому віці.

У попередніх наукових розвідках нами було виокремлено окремі чинники підвищення особистісного зростання студентської молоді, які сприяють більш глибокому розумінню власної ролі у світобудові. Серед них було виділено необхідність формування відповідальності як за власне життєвий шлях [6], так і за майбутнє своєї країни; гармонізацію ставлення до часу життя, об'єктивацію самооцінки, що виявляється в адекватному ставленні до себе.

У запропонованій роботі ми зупинимось на обґрунтуванні взаємозалежності названих чинників із домінантними рисами українського етносу. Так, нами гіпотетично спрогнозовано, що недостатня відповідальність як за проектування свого життя, так і за майбутнє своєї Вітчизни корелюватиме з такими рисами українця, як індивідуалізм та інтровертованість. Виходячи із результатів дослідження, нами висловлено припущення, що актуальною в цьому контексті є потреба розвитку в молодих людей інтернального локусу контролю до оптимальних меж.

Викривлене сприймання часу життя, на нашу думку, впливає із превалювання емоційно-естетичної домінанти українського етносу над раціонально-вольовою складовою психіки, а також із екзекутивності його психічного складу (переважання жіночого начала). Зокрема, зазначимо, що серед виявів архетипних образів етнічного психотипу українця вирізняється домінантна роль жінки, матері, перевага символу “щедрої родючої Землі”, “Богородиці” над іншими символічними формулами етносу, що ще раз засвідчує екзекутивність природи психічного складу українця [9].

Гармонійне ставлення до часу життя передбачає формування виваженого ставлення до ретроспективи власної історії життя та історії свого народу. Важливим компонентом може слугувати наявність екзистенційної насолоди сьогоденням та здатність до оптимального структурування майбутнього.

Неадекватне ж ставлення до себе, що виявляється переважно у заниженій самооцінці, перебуває у взаємозв'язку з почуттям

меншовартості, “комплексом кривди”, які є характерними ознаками українців.

Дослідження здійснено в Кременецькому гуманітарно-педагогічному інституті ім. Тараса Шевченка, що на Тернопільщині. Означені вище проблеми з’ясувались через палітру змісту етнопсихологічних життєвих орієнтацій у студентському середовищі. Ми старались дослідити ті глибинні складові етнічних особливостей студентів невеликого регіонального навчального закладу, які виявляються незалежно від впливу інших етносів та певних географічних, історичних, культурних та соціально-економічних чинників.

Переконливим для нас видавалось твердження, що етнопсихологічні життєві орієнтації студентства є структурним компонентом ціннісно-сислової сфери особистості взагалі. Етнодиференційні особливості життєвих орієнтацій юнацтва стосувались розуміння змісту понять “моя Батьківщина”, де домінантним вважається “країна проживання”, а не “країна дитинства” чи “етнічна Батьківщина”, та “територія Батьківщини”, де виокремлюється поняття “національна Батьківщина” і малозначущими вважаються “інтербатьківщина” та “мегабатьківщина”. Асоціація території Батьківщини з поняттям національного засвідчує вагому роль етнопсихологічних життєвих орієнтацій у ціннісно-сислової сфері.

Дуже важливим показником для подальшого аналізу є той факт, що більше половини студентів (53%) під Батьківщиною розуміють не країну дитинства чи етнічну Батьківщину, а просто країну проживання. Цей показник свідчить, що лише кожен другий респондент асоціює свою Вітчизну з малою чи етнічною Батьківщиною. А той факт, що етнічні корені відчувають лише 20% опитаних, говорить про недостатню актуалізацію зазначеної критеріальної ознаки у їх свідомості. Чверть респондентів пов’язують свою Батьківщину з конкретним колоритним географічним середовищем: річкою, лугом, садом. Про це свідчать і їхні письмові психологічні творчі етюди.

Значна диференціація виявилась у розумінні поняття “Батьківщина як земля предків” або “етнічна Батьківщина”. Вивчення структури, змісту, ієрархії етнопсихологічних життєвих орієнтацій молоді засвідчило той факт, що ступінь самоактуалізації в студентському середовищі може суттєво гальмуватись окремими чинниками, які не завжди усвідомлюються студентською молоддю.

У процесі дослідження виявлено, що необхідною передумовою формування життєвих орієнтацій є етнічна ідентифікація молодої людини. І це, на наш погляд, є особливо важливим, адже етнічна група є однією з найоптимальніших спільнот, приналежність до якої створює можливості для успішного саморозвитку та самоздійснення.

За нашим припущенням, процес розвитку етнічної ідентифікації має відповідний алгоритмічний ланцюг. Першим елементом на шляху до особистісного зростання стає етнічне самопізнання. Наступним кроком нами бачиться виникнення прагнення студентства до самовдосконалення, що матиме вияви у бажанні реконструювати структурні компоненти власного “Я”, піднятися на вищій щабель самоздійснення, в тому числі і в контексті етнопсихологічних життєвих орієнтацій. Як результат вказаних змін закономірно має підвищитися самодетермінація, зрости власна роль у творенні свого життя, змінитися відповідальність за власне майбутнє та за майбутнє країни. У змодельованому алгоритмі найвищим етапом буде розвиток саморегуляції. Зазначимо, що окреслені особистісні зміни можуть відбуватись як поетапно, так і синхронно, одночасно взаємодоповнюючись та якісно розвиваючись.

Процес етнічної ідентифікації здійснюється на об'єктному, об'єктно-суб'єктному та суб'єктному рівнях. Нами висловлено припущення, що в основі підвищення рівня етнічної ідентифікації лежить зміна мотивації. Вдалось підмітити відповідний механізм її трансформації. Спочатку мотивація має зовнішній характер і пов'язується переважно із звичаєво-традиційними стимулами. Наступний вектор спрямовується до зовнішньо-внутрішньої (або внутрішньо-зовнішньої) мотивації, де посилюється роль особистості в прагненні ідентифікувати себе зі своїм етносом. При цьому активізується внутрішня робота, яка характеризується зростанням активної ролі суб'єкта як представника етносу. На кожному етапі етнічної ідентифікації спостерігається все більше усвідомлення, структурування, розгортання та конкретизація життєвих орієнтацій. Це знаходить відображення у цілях життя особистості, пов'язаних зі структуруванням майбутнього, у насиченості життя, що виявляється у теперішньому, у задоволенні самореалізацією, пов'язаною з минулим.

Підмічено, що в сучасних умовах спостерігаються зміни в оцінці молоддю типових рис представників українського етносу. Виявлено певну специфіку емоційного компонента етнічного у студентства, який пов'язується з виявом таких почуттів, як гордість і самоповага, соціальна незахищеність, душевна рівновага. Значущими є результати, які підтверджують небажання респондентів змінювати етнічну приналежність. Знайти самореалізацію у своїй країні надіється близько 50% студентів. Інші ж вагаються у виборі або не планують пов'язувати своє майбутнє з Україною.

Цікавим є і такий штрих, що для переважної більшості студентів почуття зверхності над іншими етносами є нехарактерним

і виявляється рідко. Це може засвідчувати позитивне спрямування афективного компонента етнічного.

Ми погоджуємось із твердженням дослідників, що проблема особистісного зростання є особливо значущою для молоді, адже людина з високим рівнем самоактуалізації набагато легше робить життєвий вибір, вона більш активна і відповідальна за власні дії. Така потреба, на думку Т.Титаренко, є природною і необхідною власне людською потребою, яка надає індивідуальному життю яскравої спрямованості і глибокого змісту, зміцнює віру в себе і дає сили вистояти серед життєвих негараздів.

Нами досліджено, що ступінь самоактуалізації студентської молоді є доволі низьким і вимагає істотного підвищення та якісних змін. За даними, отриманими в результаті застосування опитувальника САМОАЛ, як одного із варіантів методики Е.Шостром, адаптованого А.Лазукиним, ступінь самоактуалізації студентства не перевищує 47% від можливих 100%. Встановлено, що серед структурних компонентів самоактуалізованої особистості високі ранги займають загальнолюдські цінності, прагнення до творчості та пізнання; тоді як спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія, гнучкість у спілкуванні – невисокі. Можемо припустити, що недостатній рівень аутосимпатії засвідчує занижену самооцінку, а низький рівень саморозуміння веде до розвитку почуття меншовартості.

До речі, ознайомившись із основами теорії самоактуалізації більш детально, студенти зробили для себе невтішний і помилковий висновок: якщо лише 1% особистостей можна вважати повною мірою самоактуалізованими, за А.Маслоу, то молоді люди практично позбавлені шансів самоактуалізації. Нагальним нашим завданням було “розблокування” таких упереджень студентів, які, ймовірно, сягають своїми коренями у давнє минуле етносу. При цьому ми не приховували думки, що шлях до особистісного зростання часто буває вельми непростим. Дуже важливо не гальмувати в собі прагнення до успіху, позбавлятися комплексу Йони.

Оскільки головним нашим припущенням було окреслення взаємозв'язку між етнопсихологічними життєвими орієнтаціями та рівнем самоактуалізації студентської молоді, то проаналізуємо кореляційні зв'язки між окремими етнопсихологічними компонентами життєвих орієнтацій та ступенем самоактуалізації студентської молоді. Найвищий рівень кореляції виявлено між самоактуалізацією та ставленням до себе (0,78). Підкреслимо, що цей показник займає найвищий ранг серед усіх виявлених даних. Одержані показники дають змогу переконатись у тому, що самоактуалізована особистість – це, насамперед, людина з адекват-

ним ставленням до себе. Звідси постає завдання організації роботи з молоддю в напрямку об'єктивації самооцінки, позбуття комплексу меншовартості та конформізму. При цьому варто намагатись формувати оптимальний рівень домагань студентів.

Майже таке ж вираження мають результати, які ілюструють кореляцію між самоактуалізацією та відповідальністю за своє майбутнє (0,75). Проблема відповідальності студентів за власне майбутнє вивчалась нами у контексті з'ясування міри відповідальності за майбутнє країни та у ракурсі прогнозу зв'язку власного майбутнього з Україною. Попарно виявлено коефіцієнт кореляції між цими показниками, який відповідно склав 0,75 (взаємозв'язок між відповідальністю студентів за власне майбутнє та відповідальністю за майбутнє країни) та 0,63 (взаємозв'язок між відповідальністю студентів за власне майбутнє та прогнозом зв'язку власного майбутнього з Україною). Ми вдалися до виявлення згаданих кореляційних зв'язків з тієї причини, що нас цікавила міра вираження відповідальності студентів не лише в контексті власної світобудови, але й у зв'язку з прогнозуванням відповідальності за майбутнє тієї етнічної групи, до якої молода людина себе відносить. Ще раз наголосимо, що розвиток інтернального локусу контролю в оптимальних межах якраз і сприятиме формуванню відповідальності особистості у всіх її виявах.

Самоактуалізація і ставлення до часу життя перебувають у доволі помірному кореляційному зв'язку (0,41). Рівень кореляції між названими чинниками є найнижчим серед усіх виявлених показників. Можливо, у людей більш зрілого віку були б виявлені вищі коефіцієнти кореляції. Одержані результати можна було б пояснити тим, що молодими людьми час сприймається переважно в аспекті структурування майбутнього, побудови життєвих планів, окреслення життєвої програми, сценарію. Недооцінка теперішнього часу, недостатня ретроспектива власної історії життя дещо применшують в юнацькому віці фактор часу в процесі самоздійснення. Проте отримані результати свідчать про позитивну кореляцію й узгоджуються з припущенням про значення гармонізації ставлення до часу для підвищення самоактуалізації юнацтва.

Враховуючи диференціацію наведених даних, зауважимо, що всі одержані результати свідчать про високий рівень кореляційних зв'язків між описаними чинниками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, отримані результати свідчать, що етнічне довкілля певною мірою впливає на механізми регуляції поведінки особистості, її самоактуалізацію, а етнопсихологічні чинники є вагомим фактором структурування ціннісно-сислової сфери студентської молоді.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем підвищення самоактуалізації студентської молоді, оптимізації етнічної ідентифікації, урахування впливу етнопсихологічних життєвих орієнтацій на процес особистісного зростання молоді. Подальшу перспективу досліджень вбачаємо у вивченні впливу підсвідомого пласту етнічного на ступінь самоактуалізації, з'ясуванні ролі етнічного в самоактуалізації особистості на різних вікових етапах.

Список використаних джерел

1. Березін А.М. Психологічні чинники формування національної самосвідомості // Практична психологія та соціальна робота / А.М.Березін. – 2001. – № 10. – С. 54-56.
2. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / Мирон Йосипович Боришевський – К. : АПН України, 2000. – 63 с.
3. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика: Монографія / О.А.Донченко, Ю.Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
4. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості / Зіновія Степанівна Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
5. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / Абрахам Гарольд Маслоу; пер. с англ. – М. : “КСП+”, 1997. – 720 с.
6. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
7. Фурман А.В. Психокультура української ментальності / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 132 с.
8. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Богдан Цимбалістий // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
9. Юнг К.Г. Архетип и символ / Карл Густав Юнг; пер. с англ. и нем. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.
10. Эриксон Э.Г. Идентичность : Юность и кризис / Эрих Эриксон : пер. с англ. – М. : Издательская группа “Прогресс”, 1996. – 344 с.

The article characterizes the peculiarities of students' youth self-actualization with reference to the content, structure and hierarchy of ethno-psychological life orientations. Some definite psychological factors of boosting personality's self-actualization, which have not found enough actualization in ethnic self-consciousness, have been distinguished.

Keywords: self-actualization, personality's development, ethno-psychological life orientations, ethnic identification, students' youth.

Отримано: 22.02.2011